

УДК 159.923.2:347.96

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЮРИСТІВ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зошій І.В., викладач
кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ

ВДНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Стаття присвячена актуальній проблемі вивчення професіоналізму юридичної праці, професійній компетентності майбутніх юристів; теоретично вивчено поняття «професіоналізм», виявлено основні складові роботи юристів; досліджено компоненти професійної готовності майбутніх юристів; проаналізовано складові професійної компетентності.

Ключові слова: юридична діяльність, професіоналізм, професійна компетентність, юридична праця, студенти, майбутні юристи, професіограма, професійна готовність.

Стаття посвящена актуальній проблемі изучения профессионализма юридического труда, профессиональной компетентности будущих юристов; теоретически изучено понятие «профессионализм», выявлены основные составляющие работы юристов; исследованы компоненты профессиональной готовности будущих юристов; проанализированы составляющие профессиональной компетентности.

Ключевые слова: юридическая деятельность, профессионализм, профессиональная компетентность, юридическая работа, студенты, будущие юристы, профессиограмма, профессиональная готовность.

Zoshiy I.V. PROFESSIONALISM AND PROFESSIONAL COMPETENCE LAWYERS AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The article is devoted to the study of the problem of professional legal work, professional competence of lawyers; theoretically studied the concept of “professionalism”, revealed the main components of lawyers; studied components of future professional lawyers; Components of professional competence.

Key words: legal activities, professional, professional competence, legal work, students, future lawyers, profессиogram, professional readiness

Постановка проблеми. Процеси демократизації та відкритості суспільства вимагають серйозного ставлення до розуміння і формування професійних якостей юристів.

Юридична праця вважається складною, оскільки їй притаманні риси, які відрізняють її від більшості інших професій. Йдеться передусім про правове регулювання всієї професійної діяльності юриста (слідчого, прокурора, судді, адвоката). В умовах докорінної перебудови всіх сторін життя суспільства, проголошення суверенітету народу, розбудови правової української держави та утвердження її на світовому рівні надзвичайно гостро виступає проблема професіоналізму в усіх сферах діяльності, тим більше, коли мова йде про юридичну діяльність. В атмосфері непрестижності знань, дефіциту професійної компетентності та справжньої культури проблема професіоналізму набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійну компетентність як складову професійної готовності вивчали В.В. Коновалова, О.М. Леонтьєв, Ю.В. Чуфаровський, В.Ю. Шепітько. Психологічна готовність юридичної діяльності досліджу-

валася в працях В.Г. Карташова, В.В. Кириченка, Ю.Л. Трофімова. Питанням психологічного забезпечення праці співробітників правоохоронних органів (розробка професіограм, професійний відбір) займалися такі вчені, як Н.Т. Алікіна, В.В. Медведєв, К.І. Сотонін, А. Хельвн.

Поняття «компетентність» описується такими визначеннями, як професійна готовність (А.Р. Фонарьов, Е.Ф. Зеєр), професіоналізм (В.Г. Буткевич, Є.О. Климов, А.В. Маркова, Н.І. Жигайло, Р.В. Каламах), професійне самовизначення (Л.Д. Галаганов, Т.В. Кудрявцев).

Уся діяльність працівників юридичної сфери проходить в рамках правового регулювання. Вже при плануванні, накресленні цілей кожен юрист подумки здійснює зіставлення своїх майбутніх дій із нормами діючого законодавства, які регламентують ці дії. Ефективність юридичної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки чітко і якісно сформульовані її цілі. Вивчення практичного досвіду юристів свідчить про можливість формування цілей як з погляду отримання результатів, так і з точки зору процесу діяльності, в який залучені працівники правоохоронних органів. Окрім того,

варто враховувати усі наявні альтернативи (версії) досягнення цілей. Постановка цілей сприяє як індивідуальному, так і колективному характеру юридичної діяльності.

Коли йдеться про юридичну діяльність як про професійну, то передбачається, що її функції виконують спеціально підготовлені працівники, які можуть і вміють використовувати надбання науково-технічного прогресу, наукові розробки суміжних з юриспруденцією наук.

Професіоналізм діяльності, за Є.О. Климовим, трактується як професійна готовність – сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення певної ефективності в тій чи іншій професії; як майстерність – висока якість виконаної роботи; як творчість – діяльність, спрямована на створення нових матеріальних і духовних цінностей [3, с. 118].

З точки зору юридичної психології, професіоналізм юридичної діяльності складається із сукупності загальнотеоретичних, спеціальних юридичних і психологічних знань, вмінь та навичок, якими повинен володіти працівник правоохоронних органів для ефективного його здійснення. Професіоналізм юриста характеризується певним рівнем психологічної готовності здійснювати юридичну працю. З одного боку, професіоналізм – це інтегральна якість, властивість особистості, що формується в діяльності й спілкуванні, а з іншого – це процес і результат діяльності та спілкування. Основи професіоналізму передбачають наявність у юридичної особи здатності до самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самоорганізації, самоконтролю. Згідно з дослідженнями В.Ю. Шепітько можна виокремити такі компоненти професіоналізму юридичної діяльності [2, с. 87]:

- фахова підготовленість (готовність кваліфіковано здійснювати юридичну працю, володіння технологією стимулювання себе до досягнення вершин професійної юридичної діяльності, вміння враховувати правові чинники зовнішнього середовища);

- соціально-психологічна підготовленість (комунікативна компетентність у спілкуванні зі співробітниками і представниками різних соціальних груп);

- особистісна придатність до юридичної діяльності (широта і глибина знань, вмінь і навичок, спеціальних здібностей, що підвищують ступінь готовності здійснювати юридичну діяльність, самовиховання, самоосвіта й освіта як умови досягнення вершин професіоналізму);

- психологічна і професійна зрілість юриста (сформованість професійних знань,

вмінь та навичок, ціннісне ставлення до виконання завдань, спрямованих на досягнення загальної цілі, наявність спеціальних здібностей).

Психологія професіоналізму діяльності юриста, за В.Г. Буткевичем, передбачає ціннісне ставлення індивіда до юридичної праці, мотиваційну готовність здійснювати даний вид діяльності в конкретному середовищі та за конкретних (часто екстремальних) умов. З погляду юридичної психології, сучасна діяльність юриста послідовно розгортається в бік психологізації, а пошук шляхів активізації людського чинника в юриспруденції та врахування психологічних і соціально-психологічних особливостей індивіда з важливих умов підвищення ефективності юридичної праці.

Професійна юридична діяльність – це праця державна (в основному), адже держава ставить перед правоохоронними органами певні цілі і завдання, спрямовані на ліквідацію злочинності в країні [4, с. 223]. Водночас держава створює спеціальну систему підготовки, перепідготовки і вдосконалення правоохоронних і судових органів. Праця багатьох юридичних професій передбачає наявність у представника правоохоронних органів особливих повноважень, наявність права і обов'язку застосовувати владу від імені закону. Паралельно з цим правом у більшості юридичних осіб (прокурора, слідчого, адвоката) розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій та вчинків. Загалом праця юриста пред'являє до нього підвищені вимоги як і з боку держави, так і з боку самої особистості до себе. Юридична праця – це відповідальна, складна праця, яка вимагає великого емоційного напруження, терпіння, знань і все це базується на суворому виконанні й дотриманні закону.

Важливим результатом психологічного аналізу юридичної діяльності є створення юридичної професіограми, згідно з вченням В.В. Медведєва, – комплексного відображення основних сторін цієї діяльності, а також якостей, які в ній реалізуються. Діяльність кожної юридичної спеціальності містить у собі такі аспекти (сторони) [5, с. 286]:

- соціальна (профілактично-виховна) діяльність (охоплює політичний аспект у діяльності працівника правоохоронних органів і містить профілактичні заходи, правову пропаганду, участь у перевихованні злочинця для повернення його до соціальної норми поведінки);

- пошукова (пізнавальна) діяльність (полягає у збиранні вихідної інформації, необ-

хідної для виконання професійних завдань; питома вага найбільш висока в діяльності слідчого, оперативного працівника, судді);

- реконструктивна діяльність (поточний і завершальний аналіз всієї зібраної інформації у справі і висунання на базі її синтезу, аналізу і спеціальних знань робочих версій; планування роботи);

- комунікативна діяльність (полягає в отриманні необхідної інформації в процесі спілкування; велику питому вагу має при допитах, а також у діяльності адвокатів, оперативних працівників);

- організаційна діяльність (полягає у вольових діях з реалізації та перевірки робочих версій і планів; самоорганізованість та організація людей в групах);

- посвідчувальна діяльність (зведення всієї одержаної інформації у справі до спеціальної законом встановленої форми – постанови, протоколу, вироку).

Розглянемо професіограми юридичних професій на прикладі слідчого, судді, прокурора. Вивчаючи закономірності психічної діяльності в юридичній праці, юридична психологія покликана розкрити психологічну своєрідність юридичної діяльності, охарактеризувати психологічний бік професійних якостей, необхідних для слідчого, адвоката, судді, інших працівників правоохоронних органів, вказати шляхи їх набуття і вдосконалення. Підвищення якості праці юриста неможливе без урахування індивідуальних особливостей особистості і відповідності особистісних якостей об'єктивним вимогам даної професії.

Професіограма слідчого. Мета слідчої діяльності – це правова охорона основних соціальних цінностей особистості, суспільства і держави, встановлення істини при розслідуванні правопорушень, віддання винних у порушенні закону до суду. Функція слідчого полягає не у звинуваченні і не в захисті, а в пошуку істини у процесі розслідування. Він повинен повно, об'єктивно і всебічно дослідити обставини справи. Вивчення злочину здійснюється шляхом винайдення, збирання, закріплення, перевірки, оцінки, доведення й обґрунтування висновків у справі. Основу професіограми слідчого складає пошуково-пізнавальна діяльність, яка полягає в зібранні вихідної інформації для виконання професійних завдань. Комунікативний бік діяльності – головний інструмент у слідчій роботі. Отримати інформацію при допиті слідчому допомагають його професійна майстерність, спеціальні наукові знання в галузі психології спілкування, психології ведення допиту, спостереження за співрозмовником, психології впливу на нього [3, с. 145].

Слідчий виступає і як організатор розслідування, адже він, приймаючи відповідальні рішення, домагаючись їх реалізації, організовує не лише власну діяльність, але й роботу колективу людей. Водночас він має добре володіти письмовою мовою (посвідчувальна діяльність), вміти опрацювати інформацію, приймати рішення (реконструктивний бік діяльності). Серед особистісних якостей найважливішими для слідчого є: спостережливість, цілеспрямованість, професійна етика, прямування до істини, вміння виділяти головне, проникливість, вміння встановлювати контакт, вміння регулювати стосунки, організованість, відповідальність, вимогливість, витримка, самоконтроль, винахідливість, концентрація уваги, вміння зберігати таємницю, почуття власної гідності, вміння знімати нервову напругу.

Професіограма судді. Професійна діяльність судді чітко регламентована законом. Він наділений владними повноваженнями, застосовує владу від імені держави. Це розвиває у судді професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій. Постійна відповідальність судді перед суспільством стимулює його пізнавальні здібності, вимагає від нього чіткості й ясності у прийнятті рішень [1, с. 219].

Судовий процес здійснює виховний вплив на всіх, хто бере у ньому участь, а також на певні групи населення, які знаходяться поза судом. Суди впливають на такі аспекти громадянської думки: формують у громадян правосвідомість; створюють соціально-психологічну атмосферу невідворотності покарання; створюють навколо злочинця та його прибічників і пособників атмосферу морального засудження. Вся поведінка судді та його імідж повинні бути такими, щоб одразу навіювали оточуючим повагу до себе, щоб у всіх присутніх створювалося враження і формувалося переконання про нього, як про людину справедливості, професійну, таку, яка вміє вирішувати складні питання.

Суддя не повинен нав'язувати свою думку іншим. Ця якість виробляється на основі глибокого переконання судді в тому, що тільки вільно висловлена думка кожного учасника процесу дасть можливість правильно пізнати істину, прийняти правильне рішення. Суддя також повинен вміти підказати норму поведінки, показати суперечливість, аналогічність поведінки тієї чи іншої особи на суді. Досвідченого суддю завжди відрізняє витримка.

Професіограма прокурора. Жодне порушення закону не повинно залишатися без реагування з боку прокуратури, яка покли-

кана забезпечити дотримання законів на доручених ділянках роботи.

Специфіка діяльності прокурора потребує від нього таких якостей, як гармонійне поєднання аналізу та синтезу, підвищена чуттєвість до розрізнення правди і неправди, істини і суб'єктивізму, глибина, широта, мобільність розуму, самостійність, цілеспрямованість, вміння підійти до явища з різних боків, наполегливість, ініціативність, організованість, політична зрілість, моральна чистота, розуміння значущості своєї справи [1, с. 43].

Виступаючи в суді від імені держави, прокурор представляє соціальну більшість. Це вимагає від нього ретельного аналізу доказів зі справи, об'єктивних висновків, вміння висловлювати вимоги справедливого вироку словами, зрозумілими широкому загалу, народу, від імені якого прокурор виголошує промову.

Професіограма адвоката. Діяльність адвоката значною мірою зумовлюється специфікою його соціально-психологічної ролі. Професійний обов'язок адвокатів полягає в наданні юридичної допомоги громадянам і організаціям. Законом на адвоката покладений обов'язок захисту всіх прав та інтересів підсудного.

До найважливіших якостей, вмінь та здібностей адвоката належать: вміння встановлювати психологічний контакт з людьми, організованість, вміння знаходити і використовувати серед великої кількості доказів такі, які б виправдовували його підзахисного або пом'якшували провину, самостійність, принциповість, вміння протистояти іншим учасникам процесу, наполегливість, рішучість [3, с. 125].

Захищаючи людей, адвокат повинен мати на це моральне право. Він повинен бути принциповим, чесним, непримиреним до порушення прав і законних інтересів свого підзахисного. В особі захисника суспільство ніби протягує звинуваченому руку допомоги. В умінні бачити в людині, яка скоїла злочин, позитивні риси, планувати його майбутнє, полягає соціальний аспект діяльності адвоката. Окрім соціального аспекту, в діяльності адвоката присутні реконструктивний і комунікативний аспекти.

Професіограма інспектора карного розшуку. Діяльність інспектора карного розшуку полягає в розкритті, розслідуванні й попередженні карних справ. Його діяльність дуже часто протікає в умовах екстремальності й вирізняється високою емоційною напруженістю. Саме тому тут потрібні такі якості, як винахідливість, сміливість, ініціативність, вміння володіти собою, здатність

швидко приймати рішення, організованість, наполегливість.

У діяльності інспектора карного розшуку активно проявляється пошукова сторона. Вона полягає у виявленні слідів злочинця, створенні його психологічного портрету, виокремленні «критичних моментів». Оскільки інспектору карного розшуку доводиться неодноразово виїжджати на місце злочину, зустрічатися з великою кількістю людей, відвідувати різні організації та установи, він має бути наділений високим рівнем самодисципліни, вмінням планувати час, організовувати власну діяльність і працю великої кількості людей. Соціальний бік його діяльності полягає в намаганні попередити злочин, створити на своїй ділянці роботи ситуацію, яка б перешкоджала здійсненню злочинних намірів. Для цього інспектору потрібно легко вступати в контакт з людьми, вміти враховувати швидкоплинну ситуацію, виявляти витримку, винахідливість, поєднувати переконання і примушення за умов дотримання правових норм [3, с. 215].

Отже, для професіограми юридичних професій мають велике значення такі характеристики та якості особистості, як впевненість у собі, чесність і порядність, відповідальність, акуратність, ерудованість, ділова хватка, об'єктивність, гарна інтуїція, емоційна стійкість, енергійність, наполегливість, принциповість, прагнення до самовдосконалення, уміння швидко відновлювати працездатність.

Після теоретичного аналізу досліджуваної проблеми було здійснено емпіричне дослідження, яке проводилось на базі Львівського інституту МАУП.

За результатами методики «Опитувальник професійної готовності» у досліджуваних хлопців виявлено у 24 осіб схильність до професійної сфери в системі «людина-людина», що складає 60%, у 8 осіб схильність до професійної сфери в системі «людина – техніка», що складає 20%, у 4 осіб схильність до професійної сфери в системі «людина-знакова система», що складає 10%, по 2 особи схильність до професійної сфери в системі «людина-природа» та «людина – художній образ», що складає по 5% відповідно.

У досліджуваних дівчат виявлено такі показники:

Система «людина – знакова система» у 4 осіб, що складає 12%;

Система «людина – техніка» не виявлено у жодної особи;

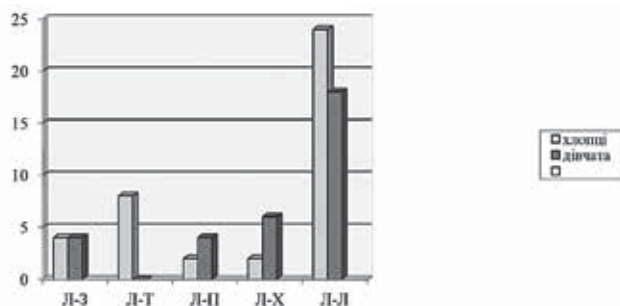
Система «людина – природа» у 4 осіб, що складає 12%;

Система «людина – художній образ» у 6 осіб, що складає 19%;

Система «людина – людина» у 18 осіб, що складає 57%.

У осіб з домінуючою схильністю до системи «людина – людина», до якої належить юридична діяльність, найголовніша вимога полягає у взаємодії з людьми, тобто потрібно навчитись і вміти встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розуміти їх, зважати на їх особливості. Необхідною умовою є залишатись спокійним у будь-якій ситуації та вміти знаходити вихід з неї, бути привітним, тактовним, уважним, здатним ставити себе на місце іншої людини, добре пам'ятати, тримати в пам'яті знання про особисті якості багатьох людей, а також знаходити спільну мову з різними людьми.

Зобразимо результати графічно за допомогою рисунку 1

Рис. 1 Результати за методикою «Опитувальник професійної готовності» у досліджуваних хлопців і дівчат

Умовні скорочення:

Л-З – Система «людина – знакова система»;

Л-Т – Система «людина – техніка»;

Л-П – Система «людина – природа»;

Л-Х – Система «людина – художній образ»;

Л-Л – Система «людина – людина».

При обробці результатів у 30 досліджуваних хлопців, що складає 75%, виявлені високі оцінки при відповідях на питання «в» (відношення) та «б» (бажання), що співвідноситься з реальним «у» (умінням), тобто високою оцінкою за першою шкалою «у» (уміння). Також у 10 досліджуваних хлопців,

що складає 25%, є результати, де високі оцінки за шкалами «в» (відношення) та «б» (бажання) не підкріплені високою оцінкою за шкалою «у» (уміння).

У досліджуваних дівчат прослідковуються такі показники:

– у 26 дівчат, що складає 81%, високі оцінки при відповідях на питання «в» (відношення) та «б» (бажання), що співвідноситься з реальним «у» (умінням), тобто високою оцінкою за першою шкалою «у» (уміння);

– у 6 дівчат, що складає 19%, високі оцінки за шкалами «в» (відношення) та «б» (бажання) не підкріплені високою оцінкою за шкалою «у» (уміння).

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши результати за цією методикою, можна говорити про те, що і у хлопців, і у дівчат спостерігається найбільша схильність до професійної діяльності в системі «людина – людина», що і потрібно в здійсненні юридичної діяльності, адже професія юриста відноситься до системи «людина – людина».

Дослідження не вичерпує всіх складових висвітленої проблематики, тому в подальшому можлива розробка рекомендацій та вправ для вдосконалення рівня професіоналізму та професійної готовності майбутніх юристів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біленчук П.Д. Правова деонтологія / П.Д. Біленчук. – К. : АТІКА, 1999. – 320 с.
2. Бочелюк В.Й. Юридична психологія / В.Й. Бочелюк. – К. : ЦУЛ, 2010. – 346 с.
3. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев. – СПб. : Питер, 2009. – 608с.
4. Власова О.І. Педагогічна психологія / О.І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
5. Жигайло Н.І. Психологія духовного становлення майбутнього фахівця : [монографія] / Н.І. Жигайло. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. – 336 с.
6. Каламаж Р.В. Я-концепція як складова професійної самосвідомості юристів / Р.В. Каламаж // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – 2006. – Вип. 7. – С. 156–164.
7. Корнев М.Н. Соціальна психологія / М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко. – К. : АТІКА, 1995. – 304 с.